

TÜRK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 24, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 08.02.2021

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 05.03.2021

Sayfa / Page: 154-163

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Dr. Recep Yürümez

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu

recep.yurumez@manas.edu.kg

ÇAĞATAY ŞAİRİ MUHAMMED B. ABDULLAH HARÂBÂTÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ*

Öz

1638 yılında doğmuş olan Muhammed b. Abdullah Harâbâtî'nin kaç yılında vefat ettiği ve nereli olduğuna dair elimizde kesin bilgiler mevcut değildir. Ancak 1730-1735 yılları arasında öldüğü, mesnevisine dayandırılarak söylenebilir. Doğduğu ve yaşadığı yer ile ilgili ise iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Özbekistan'ın Taşkent şehri yakınlarında doğduğu, Özbekistan'ın çeşitli şehirlerinde eğitim aldığı ve yine Taşkent yakınlarında vefat ettiğidir. Bu sebeple vefat ettiği yerde kendisine ait bir türbe ve o türbenin de babadan oğula geçerek gelen bir bekçisi hâlâ bulunmaktadır. Harâbâtî'nin şeceresi ile birlikte bu bilgilerin de verildiği Özbekçe olarak yayınlanmış olan *Mavlono Harobotiy Kulliyot* adlı eserde mutasavvıfın şeceresi ile eserlerinin yazılış tarihlerindeki uyumsuzluğa da yer verilmiştir. İkinci görüş ise bugün Doğu Türkistan topraklarında yer alan Aksu'da doğduğu ilk eğitimini burada aldıktan sonra Buhara, Semerkant gibi devrin ilim merkezlerinde eğitim aldıktan sonra tekrar kendi beldesine dönerek burada öğrenci yetiştirdiği ve burada vefat ettiği yönündedir. Bizce bu ikinci görüşün doğru olma ihtimali daha fazladır.

Nereli olduğu ve kaç yıl yaşadığı gibi konular dışında Harâbâtî'nin eserleri ile ilgili de farklı görüşler bulunmaktadır. Mutasavvıfın bilinen bir fark-nâmesi ve

* Bu makale Prof. Dr. Mehmet AYDIN'ın danışmanlığında Recep YÜRÜMEZ'in Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir. (Yürümez, Recep (2020). *Çağatay Şairi Harâbâtî'nin Fakr-nâmesi (İnceleme, Çeviriyazı, Dizin, Ek Dizin, Tıpkıbasım)*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).

iki mesnevisi vardır. Yaptığımız araştırmalarda gördük ki bu iki mesnevinin Doğu Türkistan, Özbekistan ve Kazakistan'da birçok el yazması, taş basması ve matbu baskısı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu mesnevilerden birisi G. Jarring'in koleksiyonunda da bulunmaktadır. Birbiri ile karıştırılan bu iki mesneviden bizim ikinci olarak bahsettiğimiz yazma üzerine Türkiye'de bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bu çalışma ile hem Harâbâtî'nin hayatına ışık tutulmuş hem de birbirine karıştırılan bu iki mesnevinin farkları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Harâbâtî'nin Hayatı, Çağatay Şairi, Fakr-nâme, Ferzend-i Mevlânâ, Mesnevi

THE LIFE AND WORKS OF THE CHAGATAI POET MUHAMMAD B. ABDULLAH KHARABATI

Abstract

Muhammad b. Abdullah Kharabati was born in 1638. We do not have precise information on when he died and where he was from. However, it can be said that he died between 1730 - 1735 based on his mathnawi. There are two different opinions about the place where he was born and where he lived. The first one is that he was born in Uzbekistan near Tashkent city, studied in various cities of Uzbekistan and passed away near Tashkent. For this reason, he still has a shrine belonging to him in the place where he passed away and a guardian of that shrine who passed from father to son. A work published in Uzbek called Mavlono Kharobotii Kulliet, in which this information is given along with the genealogy of Kharabati, also includes an incompatibility between the genealogy of sufi and the writing dates of his works. The second opinion is that he was born in Aksu, which is located in the territory of East Turkistan today, after receiving his first education there, after receiving education in the science centers of the period such as Bukhara and Samarkand, he returned to his own town and raised students there and died there. We think this second view is more likely to be correct.

Apart from the issues such as where he is from and how many years he lived, there are also different opinions about Kharabati's works. Sufi has a known fakr-nama and two mathnawi. We have seen in our research that these two mathnawi have many manuscripts, lithographs and printed editions in East Turkistan, Uzbekistan and Kazakhstan. In addition, one of these mesnevi is also in G. Jarring's collection. Upon these two mathnawis mixed with each other in Turkey held a master's thesis. Therefore, this study shed light on the life of Kharabati and revealed the differences of these two mathnawis that were confused with each other.

Key Words: The life of Kharabati, Chagatai poet, Fakr-nâme, Ferzend-i Mevlânâ, Mesnevi

Giriş

Orta Asya'da birçok el yazması, taş basma veya matbu eseri bulunan Muhammed b. Abdullah Harâbâtî'nin günümüz Orta Asya cumhuriyetlerinden hangisinde doğup yaşadığı bir tartışma konusu olduğu gibi eserleri hakkında da henüz tam bir netlik bulunmamaktadır.

İnceleme

Hayatı

Özbekistan ve Uygur Özerk Bölgesi'nde *Harâbâtî* mahlasıyla anılan iki ayrı şahıs vardır. Birincisinin kabri Taşkent'teki Katartale caddesinde olup ismi *Mevlânâ Harâbâtî*'dir. Ancak 1570 yılından başlayarak 1890'a kadar aynı ad veya mahlasla aynı yerde ve aynı aileden 6 ayrı *Harâbâtî* yaşamıştır. Mesneviyi yazanın 1570-1650 yılları arasında yaşamış olan *Abdülkayyüm Harâbâtî* mi yoksa torunu olan ve 1660-1740 yılları arasında yaşadığı belirtilen *Mavlânâ Harâbâtî* mi olduğu konusunda tam bir kesinlik yoktur. Özbekistan'da yayımlanan *Mavlono Harobotiy Kulliyot* adlı eserde *Mesnevî-yi Harâbâtî* ve *Fakr-nâme* adlı eserlerin yazarı olarak *Mevlânâ Harâbâtî* kabul edilmekle beraber eserin yazıldığı tarihler ile ilgili kişilerin şeceresindeki uyumsuzluk da belirtilmiştir (Hasaniy, Хасаний vd. 2009: 3-7, 13-14).

İkinci *Harâbâtî* ise Doğu Türkistan'da Aksu şehrinin Egerçi beldesinin yaklaşık 6 kilometre güneyinde Çogtal köyünde doğmuş olan *Muhammed b. Abdullah Harâbâtî*'dir ve Yarkend Hanlığı'nın son dönemi ile Hocalar devrinin başlarında hayat sürmüştür. Bu yıllar Doğu Türkistan'ın dinî ve siyasi olarak en sıkıntılı dönemlerindedir. Hatta *Harâbâtî*'nin yaşadığı yılların hükümdarlarından olan Appak Hoca ve oğullarının hüküm sürdüğü yıllar için istibdat dönemi denilebilir (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/harabati-muhammed-binni-abdulla>, [Erişim 04.01.2021]). Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Hörmecan Fikret, *Harâbâtî*'nin 1638'de doğduğunu ve mesnevisini yazdıktan 3-4 yıl sonra 92 yaşında öldüğünü mesnevisine dayandırarak belirtmektedir. *Harâbâtî*, *Mesnevî* adlı eserinin sonundaki bir şiirde Hicri 1146 (Miladi 1733-1734) yılında bu eserini tamamladığını ifade ettiğine göre, bu tarihten sonra yani 18. asırda vefat etmiş olmalıdır. Uygur Kesek Edebiyat Tarihi adlı eserde ise *Harâbâtî*'nin 1638'de doğduğu ancak ölüm tarihi bilinmemekle birlikte 1730-1750 yılları arasında öldüğü belirtilmektedir (Hörmecan, ۱۱۰۲: 1-23). *Doğu Türkistan Medreselerinde İslam Düşüncesi* adlı tezde ise doğum tarihinden söz edilmemekle birlikte ölüm tarihinin 1730 olduğu ve *Külliyat-ı Harâbâtî* adlı eserin yazarı olduğundan bahsedilmektedir (Wubulı 2015: 61).

Rus yazar Dmitriyeva ise Abd-Al Macid *Harâbâtî* adlı bir mutasavvıftan bahsetmektedir. Mutasavvıfın 1733-1734 yıllarında yaşadığını, Özbek olduğunu bildirdikten sonra iki eserinin olduğunu bunlardan birincisinin 214 sayfa ve 1859-1860 yıllarına ait istinsah bir yazma olduğunu; ikinci eserin ise 89 sayfa ve 18. asrın sonu 19. asrın başına ait olduğunu yazmanın baş kısmının ise eksik olduğunu belirtmektedir (Dmitriyeva, Дмитриева 1980: 101).

Harâbâtî'nin hayatı hakkında verilen iki ayrı görüşü incelediğimizde mesnevisinde eserini yazdığında doksanı aştığını ve Hicri olarak da yılın 1146 (M. 1733-1734) olduğunu kesin olarak bildirdiğine göre Özbekistan'da yaşamış olan *Abdülkayyüm Harâbâtî*'yle aynı kişi olma ihtimali yoktur çünkü yaşadıkları yıllar farklıdır. Onun torunu olan *Mavlânâ Harâbâtî*'nin yaşadığı yıllar

eserin yazıldığı yıllarla uyuşmakla birlikte *Fakr-nâme* adlı eserinde “çâh-ı qariz (29b/2)” terimi geçmektedir. Kârîz adıyla bilinen ve Turfan bölgesini sulayan yer altı su kanalları Uygur bölgesindedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/turfan> [02.01.2021]). Buradan da yazarın bugünkü Uygur bölgesinde yaşamış olma ihtimalinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak Türkistan coğrafyasında hocasının arkasından onun adıyla veya mahlasıyla eser verme geleneği olduğunu ve *Fakr-nâme* adlı eserin yazarının *Harâbâtî*'nin bir öğrencisi olma ihtimalinin de az da olsa bulunduğu belirtilmelidir.

İlk eğitimini Aksu'da alan *Harâbâtî*, ardından Buhara'ya gidip üst seviyede tahsile devam etmiş ve tekrar memleketi Aksu'ya dönmüş, burada ilmî-tasavvufî faaliyetlerde bulunmanın yanı sıra birçok öğrenci yetiştirmiş; yazdığı tasavvufî eserlerle de Uygur edebiyatının gelişmesine ciddi katkıları olmuştur (Muradî, مرادي ۱۳۹۱: 129-136). Kendisini Mevlânâ'nın talebesi olarak gördüğü için *Ferzend-i Mevlânâ Rûmî* adıyla yazmış olduğu mesnevileri bu katkılarının başında gelmektedir (Kıdır, Кыдыр vd., 2007: 3). Onun vefatından sonra takipçileri mezarına bir türbe yapmış ve buraya *Hacı Harâbât Makberesi* adını vermişlerdir. Hayatı hakkındaki bilgiler, *Hacı Harâbâtî Tezkiresi* adlı başı ve sonu eksik bir yazma eser ile Hacı Harâbâtî Makberesi'nin şeyhi ve türbedarı Muhammed İmin Şeyh ve *Harâbâtî*'nin neslinden gelen bazı kişilerin sözlü anlatımlarına dayanmaktadır (Tosun 2011: 71-72). *Harâbâtî*'nin yaşadığı yılları dikkate aldığımızda Klasik Sonrası Çağatayca devri mutasavvıflarından olduğunu söyleyebiliriz (Eckmann 2009: 16).

Eserleri

1. Fakr-nâme:

Harâbâtî'nin Türkçe yazdığı bilinen iki eseri vardır. *Fakr-nâme* ve *Mesnevî*. *Fakr-nâmeler*, fakr'ı, fakr'ın önemini ve makamlarını belirtmeye çalışan öğretici eserlerdir (Eraslan 2016: 13). Necdet Tosun, fakr-nâme için kısaca, “dervişlik kitabı” terimini uygun görmektedir (Eraslan 2016: 6). Tasavvuf ehlinin nasıl olması gerektiğini manzum ve mensur olarak anlatan fakr-nâmeler Türk İslam edebiyatına Ahmed-i Yesevî ile birlikte girmiştir; Divân-ı Hikmet yazmalarının Taşkent ve Kazan yazmalarının giriş kısmında Fakr-nâme bölümü bulunmaktadır (Eraslan 2016: 9). Ahmed-i Yesevî haricinde Âşık Paşa, Virâni Dede, Cemâl-i Halvetî, Bursalı Ahmet Tahir, İsmail-i Ankaravî, Allame-i Rûm ibni Kemal, Sofyalı Bâlî Efendi'nin fakr-nâmeleri olduğu bilinmektedir. *Harâbâtî*'nin *Fakr-nâme* adlı eserinin bilinen iki ayrı nüshası vardır ve bunlardan birisi Kırgızistan İlimler Akademisi Elyazmaları bölümünde 345 numara ile diğeri ise Özbekistan Fundamentalnaya Biblioteka'da 5938 numara ile kayıtlı *Türkî Harâbâtî* adlı el yazmasının giriş kısmında yer almaktadır. Kırgızistan'daki yazma müstakil bir eserdir ve 48 varaktır, her sayfada 17 satır bulunmaktadır. El yazmasının sonunda Gazel-i Meşreb adlı bir varaklık gazel de bulunmaktadır. Özbekistan'da bulunan yazma ise 63 varaktır ve her sayfasında 13 satır bulunmaktadır. Mutasavvıfın özellikle devrinin işan[†], molla, sufilerini hicveden eserler yazdığı bilinmekte idi (Hayat 2019: 48) ancak bu maksatla bir Fakr-nâme yazdığı bilinmemekte idi.

[†] Eşan olarak da tarikat mensubu veya şeyhi için kullanılmakta olan bir terimdir. Kalender.

2. Mesnevi:

Türkistan coğrafyasında Baba Rahim Meşreb gibi birçok mutasavvıf Mevlânâ'yı örnek alarak mesneviler yazmıştır (Gedik 2011: 1372), bu mutasavvıflardan biri de Harâbâtî'dir. Orta Asya'da *Harâbâtî*'nin *Mesnevî-yi Harâbâtî* adıyla birçok el yazması, taş basması ve matbu eseri vardır. Ancak yapılan araştırmalar göstermektedir ki *Harâbâtî*'nin birbiri ile karıştırılan iki ayrı mesnevisi bulunmaktadır. Bu mesnevilerden birincisinin ilk üç beyti şu şekildedir:

añlağıl ney ni hikâyetler kıılır
 ol cüdâlığdın şikâyetler kıılır
 ol meni kıılğaç neyistândın cüdâ
 halk-ı ' âlem içre boldum bî-nevâ
 nâle eyler-men ki bolğaç bî-vağan
 nâle eyler nâlişimdin merd ü zen[‡]

İkinci mesnevisinin ilk üç beyti ise şu şekildedir:

aytayın hamdiñni ey Yezdân-ı pāk
 içtiler hūn-ı ciger merdân-ı pāk
 hâlikâ halkıñnı gördüm bî-'aded
 hiç neme yoqtur senin dek bā-meded
 seniñ zātıñ taşavvurdın münezzeh
 semāvātıñ teselsüldin münezzeh[§] (Hayat 2019: 70)

Orta Asya ülkelerinde bu iki mesnevinin başka hangi yazmalarının olduğu konusunda net bir bilgi şimdilik elimizde yoktur. Hayat, birinci mesnevinin baş kısmındaki on sekiz beyitin Mevlânâ'nın mesnevisinin Nahifi Süleyman Efendi tarafından Osmanlıcaya çevirisi olduğunu (Hayat 2019: 48) Abdurrahman ise on altı beyitin Osmanlıca mesnevinin benzeri olduğunu belirtmektedir (<https://semazen.net/mesnevi-i-maneviden-mesnevi-i-harabatiye-kadar-hurmetcan-abdurahman-2/> 02.01.2021). Bu el yazmanın Doğu Türkistan'da Hoten şehri Kadim Eserler bölümünde dört ayrı nüshası bulunmaktadır (<https://semazen.net/mesnevi-i-maneviden-mesnevi-i-harabatiye-kadar-hurmetcan-abdurahman-2/>). Bununla birlikte aynı mesnevînin Özbekistan Fenler Akademisinin Şarkiyat Enstitüsü'nde 8885 numaralı Mevlânâ Mesnevî-yi Harâbâtî Ferzend-i Mevlânâ Rûmî adı ile bulunduğu (Hasaniy, Хасаний vd. 2009: 25), Özbekistan Fundamentalnaya Biblioteka^{**}'da 5938 numaralı *Harâbâtî Türkî* adlı eserin 79/b'den başlayarak 185/a'ya kadarki kısmının bu eser olduğu ve Kazakistan'ın başkenti Astana'da bulunun Milli Akademik Kütüphane'de 1439-38 ile kayıtlı bulunan yazmanın ilk 106 varağının yine aynı eserin farklı bir nüshası olduğu görülmektedir. Son yıllarda ise

[‡] Makalenin devamında birinci mesnevi olarak adlandırılmıştır.

[§] Makalenin devamında ikinci mesnevi olarak adlandırılmıştır.

^{**} Özbekistan Fenler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nün adı Özbekistan Fundamentalnaya Biblioteka olarak değiştirilmiştir.

birinci mesnevinin, 2007 yılında Kazakistan'da Junis Törejan, Seyfiddin Rafiddinov ve Törelî Kırdır tarafından Arap harfli tıpkı basımı *Mesenui Harabati Ferzend-e Mavlânâ Rumi* adıyla yapılmış ve eser Türkistan İslam Kori tarafından basılmıştır. Kazakistan'da yayımlanmış olan bu eserde mesnevinin Özbekistan'da 10 el yazması 11 taş basması olduğu belirtilmektedir (Kırdır, Кыдыр vd. 2007: III). Özbekistan'da Mavlono Harobotiy Külliyyot adıyla Abduvasik Vahobov Hacı Ata himayesinde Mahmud Hasaniy ve Mavcuda Razzokova tarafından Özbekçe olarak yayıma hazırlanmış ve Taşkent İslam Üniversitesi tarafından basılmış olan eserin 393 ilâ 563. sayfalarında yer alan ve yazarlar tarafından Mesnevî-yi Harâbâtî olarak kabul edilen kısımda bu mesnevi yer almaktadır. Ayrıca eserde mesnevinin Özbekistan'da 9 el yazması 11 taş basması olduğu yazılmaktadır (Hasaniy, Хасаний vd. 2009: 21) Doğu Türkistan'da ise 2011 yılında Hörmecan Fikret tarafından, *Harâbâtî ve Onun Edebî Mirâsı* adıyla Şincan Üniversitesi Neşriyatınca Uygurca olarak bu mesnevi yayımlanmıştır. Bu yayında ise Özbekistan Fundamentalnaya Biblioteka'da Harâbâtî'ye ait olan 21 eserin kayıt numaraları verilmiş ve 8'inin bu mesnevi olduğu ortaya konmuştur (Hörmecan, ھۆرمەتجان ۱۱۰۲: 56).

İkinci mesnevinin bugünkü adıyla Özbekistan Fundamentalnaya Biblioteka'da 677 numara ile kayıtlı olduğu bilinmektedir ve Özbekçe olarak yayımlanmış olan Mevlono Harobotiy Külliyyot adlı eserde 48-392 sayfalar arasında yer alan bu yazma, Mesnevî-yi Harâbâtî olarak değil, Külliyyot (Külliyat) olarak kabul edilmiştir (Hasaniy, Хасаний vd. 2009: 17). Bu yazmanın aynısı G. Jarring'in koleksiyonunda da bulunmaktadır (<https://uyghur.itc.ku.edu/>. 24.01.2017) ve bu eser Türkiye'de 2019 yılında Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda *Mesnevî-i Harâbâtî (İnceleme-Metin)* adıyla Adem Öger danışmanlığında Hayatullah Hayat tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır^{††}. Dmitriyeva'nın Radloff'un arşivinde bulunduğunu bildirdiği mesnevinin örnek olarak verdiği ilk beyitinin bu mesnevi ile aynı olduğu görülmektedir (Dmitriyeva, Дмитриева 1980: 101).

Harâbâtî'nin bu iki mesnevisi, fakr-nâmesi dışında başı ve sonu eksik olan bir tezkiresi olduğu da bilinmektedir ancak eserin nerede olduğu hakkında henüz elimizde bir bilgi yoktur (Tosun 2011: 71-72).

Sonuç

Harâbâtî hakkında yaptığımız incelemeler sonucunda Doğu Türkistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkiye'deki çalışmalarda bazı ilim adamlarının farklı iki mesneviyi aynı mesnevi olarak gördüğünü ancak bunun böyle olmadığını tespit ettik. Bizim birinci mesnevi olarak aldığımız esere H. Abdurrahman "Mesnevî-i Mevlânâ Harâbâtî Ferzend-i Mevlânâ-yı Rûmî" derken ikinci mesnevi olarak aldığımız esere "Mesnevî-i Harâbâtî" ya da "Külliyatı Mesnevî-i Harâbât" (<https://semazen.net/mesnevi-i-maneviden-mesnevi-i-harabatiye-kadar-hurmetcan-abdurahman-2/> 03.01.2021) adını vermiştir ki bu mesnevi Özbekistan'da basılmış olan Mavlono Harobotiy Külliyyot adlı eserde *Kulliyot* (Külliyat) olarak adlandırılmıştır. Birinci mesnevinin Kazakistan'da da "Mesenui Harabati Ferzend-e Mavlânâ Rumi" olarak adlandırılması gösteriyor ki bu eserin adı "Mesnevî-yi Mevlânâ Harâbâtî Ferzend-i Mevlânâ-yı Rumi"dir. İkinci mesnevinin adı ise "Mesnevî-yi Harâbâtî"

^{††} Hayat, Hayatullah (2019). *Mesnevî-i Harâbâtî (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

veya “Külliyât-ı Mesnevî-yi Harâbât” olabilir. Ayrıca elimizde bulunan nüshanın Nahîfî Süleyman Efendi'nin mesnevî çevirisindeki ilk 13 beyitle büyük oranda benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Bu beyitler Harâbâtî'nin, Mesnevî-yi Mevlânâ Harâbâtî Ferzend-i Mevlânâ-yı Rumî adını verebileceğimiz mesnevisinin ilk on beş beyitidir.

Orta Asya yazı dilinin daha iyi anlaşılabilmesi için Harâbâtî'nin ve onunla aynı çağlarda yaşamış olan ilim adamlarının eserlerinin günümüz ilim dünyasına kazandırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmayla, Orta Asya'dan çıkarak Konya'ya yerleşen Mevlânâ'nın eserleri ile yüz yıllar sonra da olsa tekrar coğrafyaya döndüğü ve ondan etkilenen Harâbâtî'nin kendisini onun manevî evladı olarak görüp iki mesnevî yazdığı ortaya konmuştur. Türkistan coğrafyasında Mevlânâ'yı manevî babası olarak gören Harâbâtî'nin yazdığı eser ise yüzyıllar sonra Anadolu'da bir teze konu olmuştur. Bu alanda önemli çalışmaların devam edeceğine ve başta Harâbâtî olmak üzere haklarında eksik bilgimiz olan veya hiç bilgimiz olmayan birçok yazar, edip, mutasavvıfın vb. bugün bilemediğimiz daha nice eseri ilim dünyasına kazandırılacaktır.

Kaynaklar

- Eckmann, János (2009). *Çağatayca El Kitabı*. Çev. Günay Karaağaç. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eraslan, Kemal (2016). *Yesevî'nin Fakr-nâmesi*. Ankara: Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, No: 32, İnceleme-Araştırma Dizisi.
- Gedik, Sadi (2011). Son Dönem Çağatay Şairi Baba Rahim Meşreb'in Kitab-ı Mebde-i Nur Mesnevisi'nin Dil Özellikleri. *Türkiye, Turkish Studies*, 6/3 Summer, s.1369-1400. (2011)
- Дмитриева, Людмила Васильевна (Dmitriyeva, Lyudmila Vasilevna) (1980). Описание Тюркских Рукописей Института Востоковедения. Академия Наук СССР Институт Востоковедения, Наука, том III, Москва.
- Ҳасаний, Махмуд ve Раззақова, Мавжуда (Hasaniy, Mahmud ve Razzakova, Mavcuda) (2009). *Мавлоно Хароботий Куллиёт*. Тошкент, Тошкент ислам университети нашриёт-матбаа бирлашмаси.
- Hayat, Hayatullah (2019). *Mesnevî-i Harâbâtî (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- هورمەتجان، فكرەت (۲۰۱۱) خەرباتىي ۋە ئۇنىڭ ئەدەببىمىراسى. (Hörmecan Fikret) شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشىرياتى. شىنجاڭ.
- Кыдыр, Төрәлі (Kıdır, Törelı) vd. (2007). *Меснеуи Харабати Ферзен-е Меулени Руми*. Туркистан/Казахстан: Ислам медениети қоры.
- Tosun, Necdet (2011). *Türkistan Dervişlerinden Yadigar*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Wubulı Abduruehemu, (2015) *Doğu Türkistan Medreselerinde İslam Düşüncesi-Sûfî Allahyar'ın Sebti'l-Âcizin Adlı Eserinde İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Elektronik Kaynaklar

Öger, Adem (2014) “*Harâbâtî, Mehmed Binni Abdulla*”. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/harabati-muhammed-binni-abdulla> [24.01.2017]).

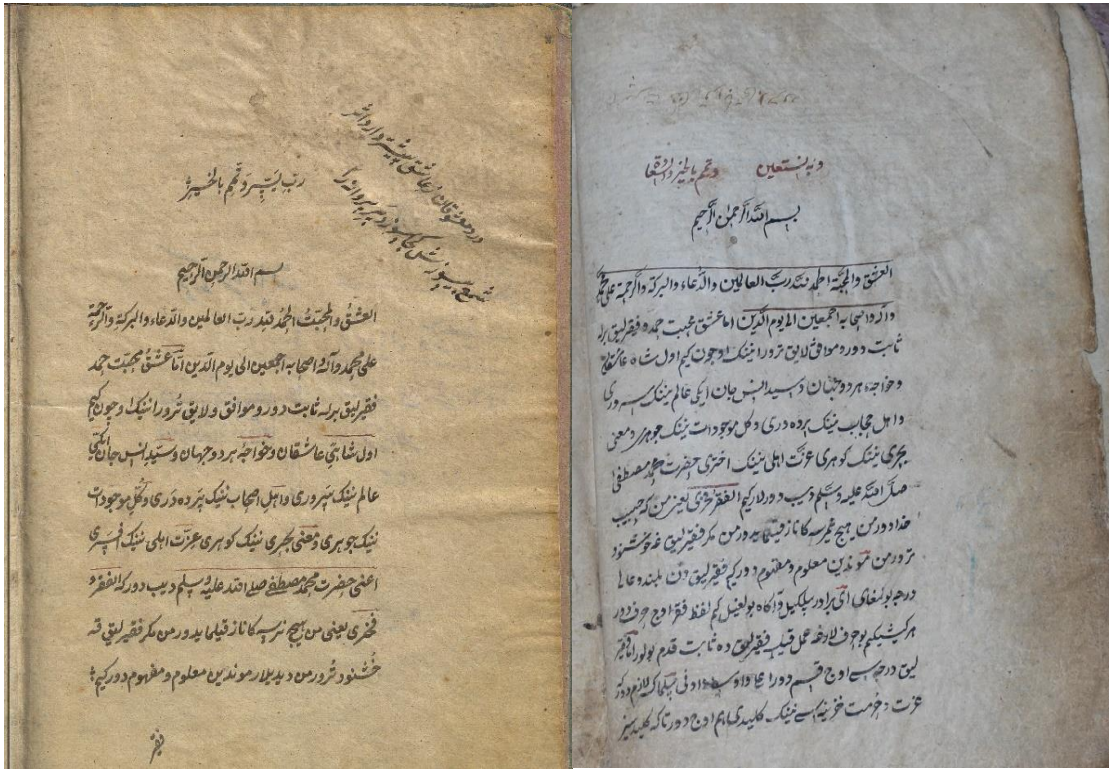
Taşgıl, Ahmet (2012). “*Tufan*”. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/turfan>)

خراباتی و ادبیات عرفانی فارسی (۱۳۹۱). نظام الدین مرادی
(www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1124953/خراباتی-ادبیات-و-عرفانی-فارسی) (Erişim tarihi: 05.02.2020)

<https://uyghur.itc.ku.edu/>, [Erişim tarihi: 24.01.2017].

<https://semazen.net/mesnevi-i-maneviden-mesnevi-i-harabatiye-kadar-hurmetcanabdurahman-2/>, [Erişim tarihi: 02.01.2021].

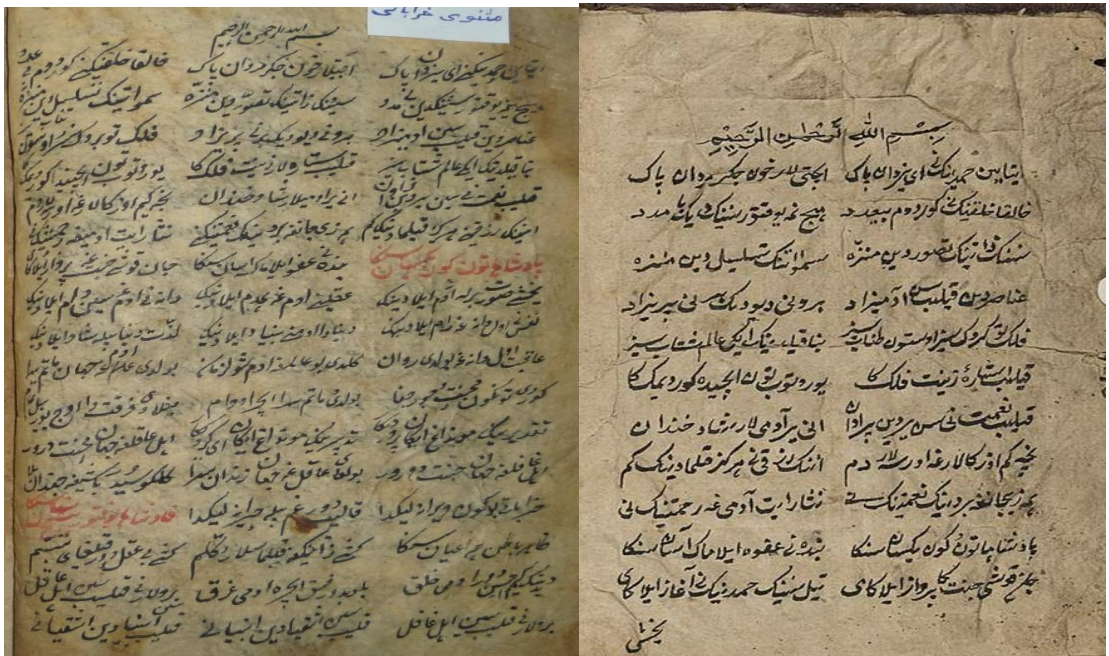
Fakr-nâmeler

Özbekistan nüshası ilk sayfası

Kırgızistan nüshası ilk sayfası

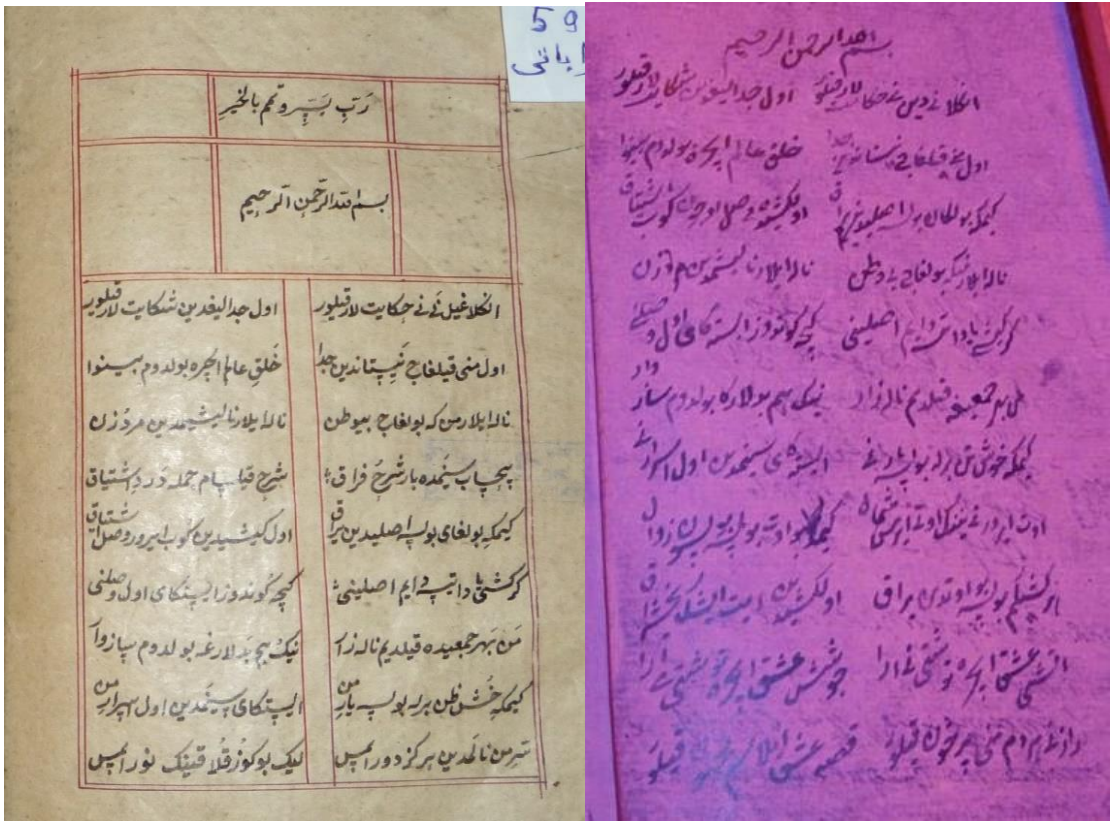
Mesnevî-yi Harâbâtî veya Külliyyât-ı Mesnevî-yi Harâbât

Özbekistan Nüshası ilk sayfası

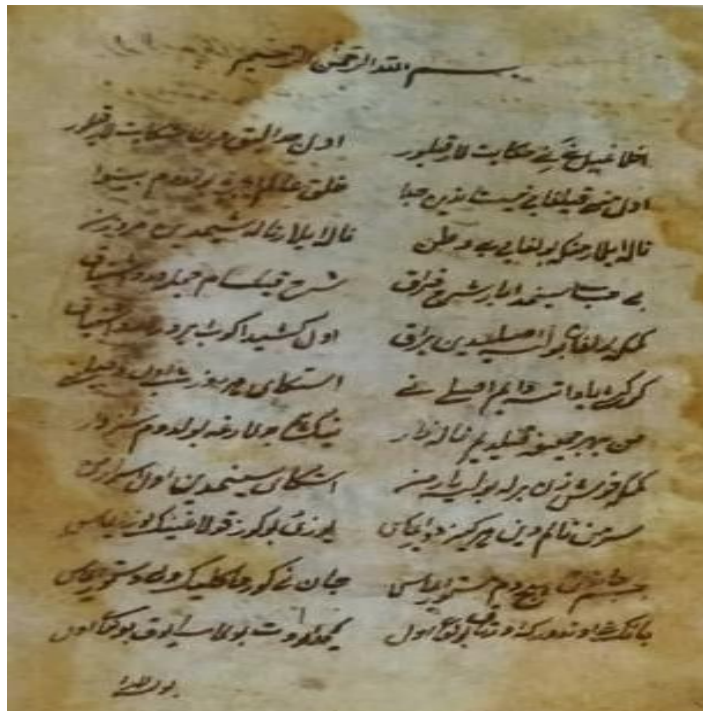
G. Jarrin Koleksiyonu ilk sayfası

Mesnevî-yi Mevlânâ Harâbâtî Ferzendi Mevlânâ-î Rumî

Özbekistan nüshası ilk sayfası

Kazakistan nüshası ilk sayfası

Doğru Türkistan nüshası ilk sayfası